

МИРОНЕНКО Т. Є.,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри правосуддя
(Сумський національний аграрний
університет)

УДК 343/133

ПРОБЛЕМИ ОЦІНКИ ЕКСПЕРТНОГО ВИСНОВКУ ПРОКУРОРОМ

У статті проаналізовано основні проблеми, пов'язані з доказовою діяльністю прокурора, в частині оцінки такого виду доказу, як висновок експерта. Співвіднесені між собою два види діяльності: прокурорська і судово-експертна. У статті наведені основні критерії оцінки прокурором висновку експерта, а також висвітлені проблеми, які можуть виникати під час цієї оцінки. Автором також запропоновані шляхи вирішення таких проблем, які полягають у підвищенні професійного рівня і поповненні знань.

Ключові слова: висновок експерта, доказування, кримінальне провадження, оцінка доказів, прокурор, спеціальні знання.

В статье проанализированы основные проблемы, связанные с доказательной деятельностью прокурора, в части оценки такого вида доказательства, как заключение эксперта. Соотнесены между собой два вида деятельности: прокурорская и судебно-экспертная. В статье приведены основные критерии оценки прокурором заключения эксперта, а также освещены проблемы, которые могут возникать во время этой оценки. Автором также предложены пути решения таких проблем, которые заключаются в повышении профессионального уровня и пополнении знаний.

Ключевые слова: экспертное заключение, доказывание, уголовное производство, оценка доказательств, специальные знания.

The article analyzes the main problems associated with the probative activity of the prosecutor, as part of the assessment of this type of evidence, as the expert's conclusion. Two types of activities are correlated: prosecution and forensic experts. The article outlines the main criteria for an expert assessment by the prosecutor, as well as highlights the problems that may arise during this assessment. The author also proposes ways to solve such problems, which consist in improving the professional level and replenishing knowledge.

Key words: expert's conclusion, proving, criminal proceedings, assessment of evidence, prosecutor, expertise.

Вступ. Використання можливостей судової експертизи під час досудового слідства допомагає виконанню завдань кримінального провадження і більш повно дозволяє представити фактичні обставини, які підлягають обов'язковому встановленню. Цьому сприяє криміналістична підготовка, службова компетенція слідчих і прокурорів. Процес доказування потребує поліпшення і вдосконалення, тому що не кожне кримінальне провадження доводить винність особи у заподіяному, і кількість нереалізованих проваджень збільшується. Виникає необхідність у поглибленні знань, пов'язаних з оцінкою спеціальних знань, для сторони обвинувачення.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження оцінки висновку судової експертизи як доказу в кримінальному провадженні прокурором, а також вирішення проблем, які виникають у процесі такої оцінки.

Результати дослідження. Вчені неодноразово порушували проблемні питання, пов'язані з прокурорською діяльністю, яка охоплює процес доказування. Такі науковці, як А.С. Амеліна, Б.Л. Білоусова, В.М. Ісаєнко, Н.В. Кручинина, О.І. Перепічка, О.Р. Рос-сінська, В.М. Тертишник, А.Г. Халіулін, М.Г. Щербаковський та ін., були спроби розв'язання процесуальних питань, пов'язаних із процесом доказування, зокрема, з оцінкою такого доказу, як висновок експерта, прокурором. Але і нині проблема залишається невирішеною і викликає наукові дискусії.

Актуальність оцінки й опрацювання висновку судового експерта (експертів) зумовлена тим, що сам висновок був і залишається одним із чотирьох процесуальних джерел доказів у кримінальному провадженні [1, ст. 84], з яким прямо пов'язана прокурорська і слідча діяльність під час встановлення істини з конкретного факту кримінального правопорушення. У процесі доказування, тобто провідній процесуальній діяльності, беруть участь слідчий, слідчий суддя, прокурор і суд. Через сам процес доказування відбувається спростування або доведення винуватості, за якого реалізується завдання судочинства: «Щоб кожен, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу» [1, ст. 2].

Звернення сторін, учасників і суду під час кримінального провадження до експертних висновків пов'язане не тільки з вирішенням процесуальних питань, що охоплюють оцінку доказів, а й криміналістичну складову частину тактичного і методичного використання судової експертизи в доказовій діяльності.

Використання прокурорами під час досудового слідства криміналістичних і наукових знань необхідно не тільки з метою з'ясування питань, наскільки точно в цій стадії кримінального провадження відбувається дотримання процесуального законодавства, а й Закону України «Про судову експертизу». Контроль слідчої діяльності з боку прокуратури охоплює всебічність і повноту застосування слідчим методів, засобів і прийомів прикладної криміналістики у вирішенні поставлених перед ними задач [2, с. 12].

Для того щоб проаналізувати опрацювання прокурором експертного висновку, потрібно проаналізувати співвідношення задач прокурора під час досудового провадження і мети і особливостей такого процесуального джерела доказів, як висновок експерта.

Кримінальний процесуальний кодекс зараховує прокурора до сторони обвинувачення. Його завдання полягає у нагляді за додержанням законів під час проведення досудового розслідування, яке виражається у формі керівництва досудовим розслідуванням (ч. 2 ст. 36 КПК). У завдання входить підтримка державного обвинувачення, яке полягає у безпосередній участі в розгляді судом справи і використанні повноважень обвинувача для всебічного дослідження доказів, захисту прав потерпілого та інших учасників процесу, забезпечення правосуддя і невідворотності кримінальної відповідальності за вчинений злочин [3, с. 74].

Але ст. 36 КПК України відображає не всі особливості прокурорської діяльності, залишаючи поза увагою доказування, зокрема, оцінку доказів (ст. 94 КПК України), а також формування доказів, які пройшли через оцінку, в обвинувальний акт, який складається або затверджується прокурором (ст. 291 КПК України).

З огляду на положення кримінального процесуального законодавства доказова діяльність прокурора включає:

1. керівництво розслідуванням (визначення порядку проведення слідчих дій, узгодження, проведення окремих слідчих дій тощо);
2. оцінку отриманих доказів;
3. узагальнення отриманих доказів в обвинувальний акт;
4. підтримання державного обвинувачення на підставі викладеного в обвинувальному акті.

Закон України «Про прокуратуру» у ст. 2 визначає дві основних функції прокуратури: підтримання державного обвинувачення в суді, а також нагляд за додержанням законів органами, що провадять оперативно-розшукову діяльність, дізнання, досудове слідство [4].

Варто зазначити, що, враховуючи специфіку прокурорської діяльності під час кримінального провадження, формулювання завдань прокурора у Кримінальному процесуальному кодексі має узагальнений, схематичний характер і не включає обов'язок доказування і оцінки доказів, помістивши ці обов'язки окремо у частину закону, пов'язану саме з доказами. Вважаємо за доречне доповнити ст. 36 КПК України положенням у ч. 2: «Прокурор під час здійснення наглядової функції за проведенням досудового розслідування уповноважений робити оцінку отриманих доказів і робити висновки про їх придатність для підтримання державного обвинувачення».

Якщо прокурором здійснюється керівництво досудовим розслідуванням, то це також стосується і порядку призначення судової експертизи. Відповідно до ст. 243 КПК України, залучають експерта, в тому числі, за клопотанням сторони обвинувачення. У клопотанні обов'язково зазначається вид експертного дослідження, а також перелік запитань, на які експерт має дати відповідь. Саме від мотивації, викладеної у клопотанні, залежить, чи винесе слідчий суддя ухвалу про проведення експертного дослідження.

Іноді для проведення такого дослідження необхідно надати зразки, і в цьому може полягати проблема, якщо підозрюваний або обвинувачений відмовиться такі зразки (біологічного походження) надати. Законодавство не визначає чіткого алгоритму дій слідчого і прокурора в таких випадках, тому відсилання до примусового відібрання має формалізований характер і продовжує розробляти вітчизняними вченими, нині не знаходячи конкретизованого законодавчого відображення. Прокурор, як керівник, не розробляє інструкцій і положень послідовності і порядку дій із цього приводу, проявляючи, на жаль, безініціативність і наміри зняти з себе відповідальність. Більшість інструкцій розробляється саме органами внутрішніх справ, на яких покладається проведення слідства. Тягар відповідальності щодо законності проведення слідчих дій теж несуть слідчі, слідчі-криміналісти. Функція контролю діє разом із функцією захисту слідства, за якої прокурор, відповідно до чинного законодавства, бере на себе відповідальність щодо законності, послідовності і прозорості досудового слідства, а тому процесуальні вимоги не до кінця дотримуються.

Керівництво досудовим розслідуванням передбачає ініціативну, на власний розсуд діяльність із визначення слідчих дій і порядку їх проведення, а також контроль за дотриманням законності під час кримінального провадження, поєднані з цілковитою відповідальністю за хід провадження, співробітництво зі слідчим, а не зверхнє ставлення.

Оцінка доказів, у тому числі отриманого висновку експерта, провадиться за загальними підставами оцінки доказів. Але варто зазначити, що прокурор є одним з учасників, суб'єктів цієї оцінки. Оцінка доказів відбувається з належності, допустимості, достовірності, а достатність доказів визначається лише в сукупному аналізі всіх отриманих доказів [1, ст. 94].

В основі оцінки є логічна, інтелектуальна діяльність, яка завершується підготовкою документа – обвинувального акта, або клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності, реалізується через судові промови в дебатах і фіксується в протоколах судового засідання.

Напрями логічної оцінки висновку надані М.Г. Щербаківським [5, с. 214–220]:

1. визначення процесуального порядку проведення експертизи;
2. визначення відповідності направлених на експертизу об'єктів, які надійшли в розпорядження експерта і досліджувались у процесі експертного провадження;
3. встановлення повноти і об'єму експертного дослідження, зрозумілості висновків;
4. визначення логічного мотивування висновків експерта;
5. визначення відношення виявлених експертом фактичних даних до кримінального провадження;
6. встановлення відповідності висновків експерта у провадженні щодо інших доказів.

Тобто саме логічна оцінка дає змогу визначитись прокурору з основними характеристиками доказів.

Належність експертного висновку пов'язана зі встановленням особи злочинця (ідентифікаційні, діагностичні висновки), форми вини (психологічна, психіатрична, судово-медична експертизи), часу вчинення (дактилоскопічна, медико-криміналістична, токсикологічна експертизи, експертиза трупа), способу вчинення злочину (судово-медична експертиза, харчова тощо), встановлення окремих деталей вчинення злочину (експертиза холодної зброї, трасологічна, імунологічна, цитологічна, хімічна), встановленням матеріальних збитків (товарознавча, автотоварознавча), відпрацюванням алібі і для версіювання (лінгвістична, фоноскопична, авторознавча, почеркознавча). Всі зазначені обставини характеризують вибрані і призначені експертизи і тому визначаються як належні. Роль прокурора полягає у контролі планування першочерговості і предметності призначення експертиз.

Допустимість безпосередньо стосується правової придатності, законності отримання доказу. Роль прокурора полягає не тільки в контролі своєчасності призначення експертизи, але й законності отримання зразків, необхідних для проведення дослідження. Не завжди прокурор здатен через обставини оцінити правильність обрання методики дослідження, правильність висновків, тому що не має відповідних спеціальних знань. Але саме від самоосвіти, широти поглядів і досвіду залежить те, яким чином ситуація з оцінкою допустимості буде складатись надалі. Кодекс визначає обставини недопустимості доказів, які пов'язані з наданням судового дозволу для слідчих (розшукових) дій, отримання доказів внаслідок порушення прав людини, прав на захист, отримані від особи, яка в майбутньому набула статусу підозрюваного і обвинуваченого (ст. 87 КПК).

Достовірність пов'язана з відповідністю дійсності. Щодо експертного висновку, достовірність може досліджуватись як інформація, викладена у самому джерелі доказів, яка не підлягає сумніву, базується на довірі судовому експерту, який виконує свої обов'язки, і тому пов'язана з відсутністю сумнівів у професіоналізмі і зацікавленості судового експерта.

Достатність висновків, викладених у судовій експертизі, визначається у зіставленні з іншими отриманими доказами – допитами свідків, потерпілого, слідчому експерименті. В основі цієї оцінки лежать запитання: чи не суперечить експертний висновок іншим доказам, чи на всі поставлені запитання відповідає, чи не потребує роз'яснень і уточнень тощо.

О.І. Перепічка зазначає, що в процесі оцінки вступної частини висновку рекомендовано перевірити: відомості про форму (реквізити, найменування, дата складання, підпис); інформацію про підставу проведення експертизи; інформацію про матеріали дослідження, стан, упакування тощо; питання до експерта і відповідність, повноту відповідей на них; інформацію про обставини справи; інформацію про експерта; відмітку про попередження про кримінальну відповідальність; відомості щодо науково-методичного обґрунтування висновку тощо [6, с. 71–73].

А.С. Амеліна зазначає, що всі правила оцінки висновку експерта можна поділити на ті, що стосуються дотримання процесуальної форми призначення і проведення експертизи, а також правила, які стосуються сутності висновку експерта [7, с. 185–192]. Ми можемо додати, що недоліки експертного висновку можуть бути пов'язані не тільки неправдивими висновками, а й непрофесіоналізмом, помилковим уявленням, браком досвіду.

Але заслуговує на увагу ще одна проблема – оцінка експертного висновку щодо наявності в ньому типових помилок. Помилку у такому висновку варто відрізнити від завідомо неправдивої інформації, наданої експертом, за надання якої передбачена кримінальна відповідальність. Типові помилки можуть бути виправлені через призначення додаткової експертизи судом, повторної експертизи або через допит експерта в суді. Типові помилки стосуються двох напрямів:

1) процесуальних питань (вихід експерта за межі компетенції, експертна ініціатива у непередбачених законом формах, мотивування висновків не результатами дослідження, а матеріалами провадження);

2) гносеології і діяльності експерта (з одного предмета отримано суперечливі висновки, мотивація висновку недостатня, висновок не є логічним наслідком дослідження) [8, с. 9–25].

Але виявлення таких помилок прокурором можливе під час ретельної оцінки змісту і форми висновку, що не виключає спеціальну підготовку й обізнаність із спеціальних знань у процесі прокурорської підготовки і діяльності.

Висновки. Здійснюючи нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням, прокурор уповноважений надавати оцінку доказам, серед яких є і висновок експерта. Але положення, яке дає визначення прав та обов'язків прокурора під час кримінального провадження не містить прямо обов'язку оцінки доказів і потребує доповнення на законодавчому рівні.

Суб'єкти оцінювання доказів мають враховувати обставини суб'єктивного і об'єктивного характеру, які можуть впливати на допущення судовими експертами помилок, і вчасно реагувати на такі помилки у процесі процесуальної діяльності. Цьому допомагає ретельна увага до процесуальної і гносеологічної сторони експертної діяльності, а також досвід оцінки і збагачення професійними знаннями і знаннями спеціальними. З метою поліпшення рівня підготовки майбутніх прокурорів доцільно впровадити освітню програму з вивчення спеціальних знань.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 910, № 1112, № 13. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
2. Исаенко В.Н. Использование возможностей криминалистики и судебной экспертизы в прокурорской деятельности : учебное пособие для специалитета и магистратуры. Москва : Проспект, 2019. 152 с.
3. Тертишник В.М. Науково-практичний коментар Кримінального процесуального кодексу України. Видання 12-ге, доповн. і перероб. Київ : Алерта, 2016. 810 с.
4. Про прокуратуру : Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18>.
5. Щербаковский М.Г. Судебные экспертизы: назначение, производство, использование : Учебно-практическое пособие. Харьков : Эспада, 2005. 544 с.
6. Перепічка О.І. Оцінка висновку експерта: інформаційно-змістовий аспект. *Європейські перспективи*. 2013. № 8. С. 70–75.
7. Амеліна А.С., Білоусова Б.Л. Оцінка висновку експерта та його доказове значення. *Міжнародний юридичний вісник: актуальні проблеми сучасності (теорія та практика)*. 2018. Вип. 1-2 (10-11). С. 185–192.
8. Судебная экспертиза: типичные ошибки / под ред. Е.Р. Россинской. Москва : Проспект, 2018. 544 с.

